

ВІДГУК

ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію **Лисенко Ганни Олександрівни** за темою
«Художнє життя Запоріжжя другої половини ХХ – початку ХХІ століть»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація

Актуальність теми дисертації зумовлена визначенням основних тенденцій, явищ і мистецьких процесів розвитку художнього життя Запоріжжя другої половини ХХ – початку ХХІ ст., які формують його регіональну самобутність та історичну приналежність до мистецького ландшафту України. Тема художнього життя регіонів та міст України в межах ХІХ-ХХ століть довгий час досліджується мистецтвознавцями, Курча С. вивчала Чернігівщину, Осадчий В. – Кременчук, Світлична О. – Катеринослав-Дніпропетровськ, Федорук О. – Київ, І. Чмелик – Івано-Франківщину і т. д. Автори зосереджували увагу на особливостях та умовах формування мистецьких осередків, ролі у цьому визначних особистостей, діячів культури та художників, появі мистецьких об'єднань і товариств, потенціалі молодішої генерації, їх творчій та виставковій діяльності, художній освіті. Характеризувалися мистецькі процеси, тенденції в мистецтві, узагальнювався досвід різних поколінь митців, твори яких стали основою формування музейних і приватних збірок. Зрозуміло, що кожен дослідник визначав пріоритети у розкритті теми, але є і багато спільного в них. Проблематику, яку окреслила Лисенко Ганна слідуючи напрацюванням учених, це осмислення процесів і явищ художнього життя міста Запоріжжя в контексті історичного, соціокультурного розвитку, загальнонаціональних тенденцій у мистецтві та частково світових. Спорадичне висвітлення окресленого спектру процесів, як наслідок відсутність комплексного дослідження художнього життя Запоріжжя другої половини ХХ – початку ХХІ століття як культурного кластеру на артистичній сцені України, що здатний до трансформації, водночас збереження регіональних традицій, визначають актуальність дисертації.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірність і новизна. Наукові положення, результати та висновки дисертації забезпечуються комплексним підходом у розв’язанні наукової задачі, вирішення завдань визначеними методами, апробацією наукових результатів. Наукову новизну дослідження характеризують такі положення: комплексно досліджено особливості формування й динаміку розвитку складових художнього життя Запоріжжя другої половини ХХ – початку ХХІ століть; етапи становлення й характер художньої освіти Запоріжжя; розкрито особливості пластичної мови пейзажних творів художників кола Г. Колосовського (1960–1970-ті роки); досліджена творчість генерації митців, що увійшла в художнє життя Запоріжжя на зламі 1980-х – 1990-х років, як представників явища «української нової хвилі»; розглянута кураторська й акційна діяльність запорізького мистецького осередку 2000–2020-х років; до наукового обігу введено низку матеріалів з державних архівів, невідомі або маловідомі дані періодичних видань, що істотно доповнили наукові уявлення про художнє життя Запоріжжя. *Набуло подальшого розвитку* вивчення неформальних мистецьких осередків міста 1960–1980-х років; відомості про організацію та творчу діяльність Запорізького обласного художнього музею. *Уточнено й доповнено:* інформацію про митців, життєвий та творчий шлях яких безпосередньо пов’язаний із Запоріжжям; історію заснування Запорізького відділення НСХУ.

Рекомендації щодо використання результатів та висновків дисертації.

Дослідження виконане згідно з науковими темами кафедри теорії та історії мистецтва ХДАДМ «Сучасні проблеми українського мистецтвознавства в контексті європейських студій» (державний реєстраційний № 0117U001521), «Історико-теоретичні аспекти українського мистецтва доби постмодернізму: універсальне й специфічне (Протокол № 12 від 22.02.2022).

Результати дослідження можуть бути використані при розробці підручників, лекційних курсів, навчальних посібників з історії українського мистецтва другої половини ХХ – початку ХХІ ст., художньої культури, краєзнавства. Дисертація стане підґрунтям для поглиблення вітчизняного

мистецтвознавства на основі фактологічних матеріалів про творчість художників одного із провідних індустріальних центрів України, художні традиції регіону, специфіку їх становлення. у підготовці наукових видань.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності. Зміст дисертації визначені метою та завданнями, об'єктом і предметом дослідження. Дисертація має логічну структуру, що відповідає вимогам. Мета дослідження та вирішення поставлених завдань знаходять втілення у трьох розділах, які підкріплені висновками. Загальний обсяг дисертації становить 308 с., основний текст роботи подано на 142 с., включає список ілюстрацій і 2 додатки (А; Б).

У *Вступі* обґрунтовано актуальність теми, вказано зв'язок з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету і завдання, визначено об'єкт, предмет, хронологічні та територіальні межі, методику роботи, джерельну базу, наукову новизну одержаних результатів, особистий внесок, теоретичне і практичне значення, подано результати апробації, структуру і обсяг роботи.

У першому розділі – *«Художнє життя Запоріжжя як предмет наукового аналізу»* за темою роботи проаналізовано 290 літературних джерел. Висвітлено сучасний рівень наукового опрацювання теми дослідження, проаналізовано праці вітчизняних учених, акцентовано увагу на виданнях П. Жолтовського, який започаткував даний науковий дискурс. Відзначено, що питання феномену художнього життя в регіональному аспекті розкривали у працях Л. Соколюк, А.Півненко, Л. Савицька, О. Ріпка, О. Нога, Р. Яців, О. Голубець, Р. Шмагало та ін. Проаналізовано праці дослідників творчості запорізьких митців, процесів формування мистецьких інституцій Запоріжжя, їх ролі в актуалізації творчих ініціатив в різних сферах художнього життя. Це, зокрема С. Грушкіної, Т. Грушевої, О. Мозгової, Г. Вишеславського, М. Забоченя, І. Білана, І. Ласки, О. Алексеєвої та ін.

Визначено методику та джерельну базу дослідження, які обумовили комплексний підхід до її вивчення, систематизації та аналізу об'ємного фактологічного матеріалу. Вказано, що відібраний візуальний матеріал належить до збірок Запорізького обласного художнього музею, Запорізького обласного

краєзнавчого музею, приватних колекцій, а також міститься як репродукції у каталогах і альбомах творчості митців, виставок, подані на Інтернет-ресурсах.

У другому розділі – *«Творчі процеси і мистецькі генерації Запоріжжя 1950-2010-х років»* – охарактеризовано мистецькій осередок Запоріжжя 1950–1980-х років у контексті спрямувань, творчості художників і їх здобутків. Дано оцінку процесам у повоєнне десятиріччя, яке означилося розквітом монументально-декоративного мистецтва в руслі відбудови та відновлення архітектури різного призначення. Розкрито творчий потенціал художників М.Худаса, І. та Н. Носенків, А. Якимця, Т. Гостевої, А. Колумбета, А. Беспалова, Л. Форостецької та ін., які працюючи в різних видах мистецтва, долучились до естетизації міського простору художніми засобами вираження. На тлі провідного стилю соцреалізму вони уміло «вплітали» українську тему, літературний наратив, історію запорізького козацтва, елементи народного мистецтва у монументальні композиції. Охарактеризовано творчі інтенції художників-станковистів, зокрема Г. Колосовського, Є. Чуйкова, А. Фоміна, В. Гайдука, Г. Рубана, Ю. Смирнова, М. Акіньшина, П. Редіна та ін. Доведено, що Г. Колосовський був лідером і натхненником групи запорізьких митців в просторі неофіційного мистецтва. Водночас вони ініціювали створення у 1948 році «Товариства художників Запоріжжя» і місцевої філії Спілки художників СРСР. Відмічено, що в руслі діяльності О. Бурбовського значну позицію в мистецтві вказаного часу зайняла фотографія, він став головою фотоклубу «Запоріжжя».

Здійснено аналіз творчості митців, які представляли сучасне мистецтво Запоріжжя у 1990–2010-і роки. Відзначено, що умови формування нового контексту у творах, який увиразнено національними особливостями історії, культури, мистецтва, зумовлені суспільно-політичною кризою радянської системи і набуття Україною незалежності. Усвідомлення цих зрушень художниками, сприяло розширенню джерел інспірацій – від національної спадщини до світових художніх практик, що позначилося і на реалізації ідей запорізькими митцями та їх рефлексією на здобутки мистецтва модернізму, авангарду, конструктивізму та інших. Охарактеризовано творчість Д. Ципунова, В. Маковкіна, заснованої ними «Майстерні TRANS-ART». Вказано, що рецепція

і реінтерпретація авангарду молодими митцями сприяла проведенню ними експериментів у живописі та активізації широкої дискусії в рамках організації сезонних виставок «Образ. 90-ті». Доведено, що її учасниками стали митці різних генерацій – Л. Томілін, Н. Луценко, Т. Власенко, В. Чикіна, І. Гресик, Ю.Калашніков, В. Гудко, В. Гуліч, І. Євстаф'єв, Н. Коробова, В. Заруба та ін. Авторкою вивчено їх творчість в рамках цієї ініціативи, яка відзначила широкий діапазон естетичних уподобань митців, водночас пріоритетність жанрів пейзажу і портрету. Звернено увагу на здобуття нового досвіду митцями при участі у колективних виставках в результаті проведення українських пленерів, зокрема у Седневі, міжнародних – «Мистецька Хортиця 94», симпозиум сучасного мистецтва «BIRUCHIY» (за ініціативи В. Гуліча і Г. Козуба) та ін., що означило початок проєктної діяльності в Запоріжжі 2000–2010-і роки, відкриття галерей, центрів мистецької культури (у 1990-ті «Вежа Гулічей»), які активізували проведення масштабних виставок, симпозиумів, фестивалів. Показано, що в рамках цих культурних заходів презентовано перформанс, інсталяції, фотографії, відео-арт, ленд-арт тощо. Відзначено, що на початку 2000-х років ініціатором творчих проєктів виступила Запорізька організація НСХУ, організувавши щорічний Всеукраїнський пленер «Хортиця крізь віки» (2003), метою якого було відродження історичного жанру в контексті осмислення героїчної історії України, її козацької слави. Відмічено, що створена в рамках пленеру художня спадщина представляє розмаїті практики митців, в яких переплелися традиційні і новітні засоби вираження. Проаналізовано твори в рамках мистецького проєкту «Запорізький пейзаж» та індивідуальних практик.

У третьому розділі – *«Інституалізація художніх процесів Запоріжжя»* – охарактеризовано умови розвитку художньої освіти в Запоріжжі, ролі у цьому Ю. Магалецького, учня І. Рєпіна, який викладав у 1905–1918 роках, діяльності художньо-промислових шкіл у 1920-1930-х р., Художньої профшколи під керівництвом В. Невського, в якій викладали М. Поліщук, О. Крюкова, Т. Чикетті та ін. Відзначено, що її випускники продовжували навчання в вищих навчальних закладах Києва, Харкова, інших міст України, Москви. Підкреслено, що важливу роль в художній освіті відіграло вечірнє відділення робфаку під

патронажем Харківського художнього інституту, випускники якого стали членами Спілки художників СРСР. Показано, що у повоєнний період при будинках творчості й палацах культури від профільних підприємств діяли художні студії, в яких отримувала художню освіту молодь. Відзначено роль талановитих митців, які очолювали студії, зокрема І. Федянін (1930-1950-і), Ф. Шевченко (1950 – 1980-і) В. Протоєрескул (1980-ті), Ю. Остапов (1990-ті), Л. Береженко (2000-і). Підкреслено, що художня студія І. Федяніна зіграла визначну роль в творчій біографії Є. Чуйкова, який здобув звання Народного художника України, єдиний в Запоріжжі. Відзначено, що новий етап розвитку художньої освіти пов'язаний з відкриттям Запорізької дитячої школи під керівництвом Є. Мирошніченка (1959-1980), випускника Дніпропетровського державного художнього училища. Викладачами школи стали відомі митці -- Василенко, М. Леля, А. Підпригора, В. Степанов, А. Тарасов, які формували власні інноваційні підходи до викладання образотворчого мистецтва. У 1970-і до викладання доєдналися А. Беспалова, С. Зайцев, В. Заруба та ін., що забезпечило високий фаховий рівень підготовки молодих художників. Показано, що такі ж процеси відбувалися в наступні десятиліття, що сприяло збільшенню чисельності її учнів, набуття форми методичної бази художньої освіти, активізації виставкової, фестивальної, проєктної діяльності. Доведено, що започаткування вищої мистецької освіти пов'язано з підготовкою художників промислового профілю в 2000-х у Запорізькому електротехнічному фаховому коледжі, в Запорізькому національному технічному університеті. Запорізькому національному університеті та в Хортицькій національній академії. Охарактеризовано функціонування мистецьких угруповань 1950–2010 років. Обґрунтовано процес інституалізації художнього життя Запоріжжя в контексті діяльності «Товариства художників» (1948), Запорізького обласного відділення спілки художників УРСР (1962), Запорізького обласного художнього музею (1971) під керівництвом Г. Соколенка. Його ініціатива у формуванні збірки, зокрема сучасного українського мистецтва, монографічних збірок творів Т.Яблонської, М. Примаченко та інших художників, що репрезентують як регіональну специфіку, так і загальнонаціональні і світові тенденції.

Мова та стиль викладення результатів. Дисертація написана українською мовою з дотриманням правил наукового викладу результатів дослідження, принципів академічної доброчесності, оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях. Основні наукові положення та результати дослідження викладено у 12 публікаціях: 3 – у наукових фахових виданнях України категорії «Б»; 9 – апробаційного характеру у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Враховуючи комплексність дослідження, позитивно оцінюючи його наукове і практичне значення, висловимо деякі зауваження та побажання:

1. В структурі дисертації Ви зазначили розгляд мистецького осередку Запоріжжя, зокрема в руслі спрямувань. Які основні спрямування Ви можете виокремити і вказати, які з них не мали подальшого розвитку?

2. Вибраний період дослідження художнього життя Запоріжжя позначений паралелізмом існування соцреалізму і звернення митців до новацій модернізму, сучасних практик. Чи вбачаєте Ви домінування одного з них, чи співіснування в руслі розвитку художньої освіти?

3. Взаємозв'язок українського мистецького руху з європейським обумовлений наявністю «агентів впливу». В роботі Ви розглядаєте діяльність А. і В. Гуличів, приділяючи увагу діяльності молодшого, його ініціативі разом з Г. Козубом започаткування Міжнародного симпозіуму сучасного мистецтва «Бірючий». Чи не вважаєте цих митців «агентами впливу» і кого б ще назвали?

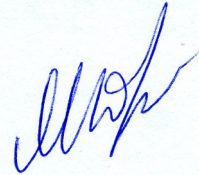
4. В дисертації Ви акцентуєте увагу на розвитку вищої художньої освіти в рамках підготовки студентів на спеціалізації «Дизайн». При активному розвитку образотворчого мистецтва в Запоріжжі та регіоні чи розглядається питання щодо відкриття відповідної спеціальності?

Висловлені зауваження, роздуми і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, її наукову новизну й практичне значення, а мають рекомендаційний характер.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційна робота «Художнє життя Запоріжжя другої половини ХХ – початку ХХІ століть» є самостійним завершеним дослідженням, що характеризується науковою новизною, достовірністю результатів дослідження, ґрунтовними висновками, має теоретичне і практичне значення, за обсягом, змістом, викладом, оформленням відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України №40 від 12 січня 2017 р. за № 155/30023 та пп. 9-18 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) та норм Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а здобувачка Лисенко Ганна Олександрівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація.

Офіційний опонент:
доктор мистецтвознавства,
старший науковий співробітник,
проректор з наукової та міжнародної діяльності
Київської державної академії
декоративно-прикладного
мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука

Марина ЮР

«30» січня 2024 року

